

Beata Trzop,
Dorota Szaban
Uniwersytet Zielonogórski

Tradycyjni czy nowocześni? Młodzież lubuska u progu XXI wieku

Abstract

Traditional or Modern? Lubusz Youth at the Beginning of the XXI Century

We were interested in finding determinants of traditional and modern young Poles' attitudes towards elementary social issues. We wanted to answer the question how proximity to the German border can be treated as a differentiating factor considering attitudes of youth from Lubuskie voivodeship, compared to the attitudes of their peers from other regions of the country. The analysis of the PGSS and LSS data allowed us to formulate thesis of modern attitudes towards most of the analyzed dimensions of social life, beyond the perception of the paternalism. Modern worldview manifests itself most strongly in relation to national issues where it can be concluded that contemporary young people are rational citizens, deprived of strong emotions in the way of speaking about their country and its activities.

It cannot be strongly concluded that the proximity to the border fosters attitudes more modern, because of the intensity of contacts with Germans. In most of the analyzed cases we could not find significant differences in the opinions of the Poles and the inhabitants of the region of Lubusz. There are, however, individual statements, which revealed significant differences between the Poles and Lubusz, which can be explained by the multidimensional impact of the border. We claimed those differences with the importance of the flow patterns of behavior between Poles and Germans, or the development of trade relations. It should be emphasized that the proximity of the border also generates a negative attitudes of Poles towards Germans. Daily contacts shape attitudes towards patriotism.

Key words: Youth, social attitudes, Polish-German relations, paternalism, patriotism, traditionalism, modernism.

Już August Comte zajmował się konstruowaniem cech nowoczesności, a późniejsi badacze wskazywali na zmiany społecznego ładu. Można stwierdzić, że dopiero w koncepcji człowieka ponowoczesnego jest w pełni widoczna zasada dyferencjacji rozumianej jako zróżnicowania i wielości opcji. To w osobowości człowieka ponowoczesnego tradycja miesza się z nowoczesnością. Ludzie na skutek wielu czynników, zarówno o charakterze mikro-, jak i makrospołecznym, realizują różne strategie i przejawiają odmienne postawy, wybierając elementy tradycyjne i nowoczesne. Mamy nadzieję ukazać tę różnorodność w analizie zgromadzonych danych empirycznych.

Wybrane koncepcje tradycji i poglądów tradycyjnych

Problematyka tradycji jest nieustannie obecna w refleksji socjologicznej, choć sposób ujmowania zjawiska ewoluuje i przybiera różne formy. Nawiązując do Edwarda Shilsa, można wskazać, że „poglądami tradycyjnymi są wszelkie poglądy będące częścią tradycji myślowej, tj. szeregu następujących po sobie poglądów, z którymi są tożsame lub do których są podobne” (Kurczewska, Szacki 1984: 47). Warto zaznaczyć, że autor wskazuje na to, iż sposób przekazywania treści oraz struktura poglądów nie wyczerpują oglądu problematyki. Ważne jest również traktowanie poglądów tradycyjnych ze względu na treść, co w opinii autora bezpośrednio łączy się z funkcjonowaniem w strukturze lokalnej – *Gemainnschaft*.

Są to poglądy oparte na wierze w autorytet, na poszanowaniu starości oraz na przekonaniu, że najwyższa władza słusznie przypada w udziale starszym. Są to poglądy oparte na wierze w ród, pokrewieństwo i prymat zobowiązań wynikających ze związków krwi. Poglądy tradycyjne nacechowane są uległością. Wyrażają postawy nabożnej czci nie tylko wobec ziemskich autorytetów, wobec starszyny i przodków, lecz również wobec niewidzialnych potęg sprawujących nadzór nad ziemskim życiem (Kurczewska, Szacki 1984: 53).

Funkcjonowanie tak pojętych klasycznych poglądów tradycyjnych we współczesnych społeczeństwach jest już dziś nieobecne, ponieważ zgodnie z założeniem E. Shilsa ulegają one modyfikacjom powodowanym pojawianiem się zarówno zmian o charakterze makrostrukturalnym, jak również przekształceń w obrębie mikrostruktur. Powołując się ponownie na Shilsa, można wskazać, że „przybywanie nowych elementów nie musi być ani uświadomione, ani zamierzone. [...] Modyfikacja tradycji nie przesądza ani świadomego i wyrozumowanego charakteru innowacji, ani tego, czy rzecznicy i odbiorcy zmodyfikowanych norm czują się kontynuatorami tradycji” (Kurczewska, Szacki 1984: 76). Obok próby uporządkowania myślenia na temat tradycji i tradycyjności pojawiają się poglądy zestawiające tradycję

z nowoczesnością, łącząc to z teoriami zmiany społecznej i modernizacji. Benjamin Schwartz, określając granice dychotomii tradycja–nowoczesność, wskazuje, że przymiotnik „tradycyjny” nadal pozostaje skrótem myślowym określającym całe przeszłe, zakodowane w kulturze doświadczenie rozpoznawalne w spójnej tradycji. Autor traktuje tradycję jako rodzaj statycznego tła. Jak konkluduje B. Schwartz: „nie można także *a priori* twierdzić, iż elementów tradycyjnych i nowoczesnych nie da się ze sobą pogodzić” (por. Kurczewska, Szacki 1984: 301).

W stronę nowoczesności

Już refleksje pierwszych socjologów dotyczyły nowego, kształtującego się porządku społecznego. A. Comte (por. Sztompka 2002), analizując nowe, powstające społeczeństwo przemysłowe, włączył do cech nowoczesności następujące cechy:

- kulminację siły roboczej w miastach;
- tworzenie organizacji pracy nastawionej na efektywność i zysk;
- rosnące nierówności społeczne;
- połączenie sfery produkcji z nauką;
- tworzenie indywidualnej przedsiębiorczości i wolnej konkurencji.

Próbując określić nowoczesność, warto sięgnąć do publikacji Anthony’ego Giddensa i jego propozycji ujęcia nowoczesności:

Terminem *nowoczesność* będę się posługiwał w bardzo ogólnym znaczeniu, jako kategorią odnoszącą się do instytucji i wzorów zachowań, których początki sięgają końca europejskiego feudalizmu, chociaż znaczący wzrost ich realnego wpływu na losy świata zaznaczył się z całą intensywnością dopiero w XX wieku. Za odpowiednik *nowoczesności* można z grubsza przyjąć świat uprzemysłowiony (Giddens 2010: 29).

Wśród najważniejszych osi instytucjonalnych nowoczesności Giddens wskazuje industrializm, kapitalizm, system nadzoru oraz system kontroli środków przemocy. Specyficzną formą uspołecznienia w nowoczesności jest zaś państwo narodowe. „Jako całość socjopolityczna państwo narodowe fundamentalnie różni się od większości porządków tradycyjnych. Może rozwijać się jedynie jako część większego układu państw narodowych” (Giddens 2010: 30).

W operacjonalizacji badań własnych nad nowoczesnością i tradycyjnością przydatna okazuje się propozycja Alexa Inklesa i Dawida Smitha, którzy mając świadomość podejścia zarówno z perspektywy struktury społecznej organizacji (sposoby organizowania i działania), jak i perspektywy kulturowej oraz świadomościowej (sposoby myślenia i odczuwania), wybierają

tę drugą. W konsekwencji dochodzi do próby sporządzenia listy nowoczesnych cech osobowości, która może posłużyć do poszukiwania postaw tradycyjnych (jako opozycyjnych do nowoczesnych, określonych poniżej) i nowoczesnych u naszych respondentów.

Poniższy zestaw cech w oryginalnym tekście (Inkeles, Smith 1984: 432–464) został podzielony według kryterium trzech perspektyw: analitycznej, problemowej i zachowaniowej, choć sami autorzy wskazywali, że nie jest tu konieczne tak ostre rozróżnienie. Zestaw zaproponowanych poniżej cech na potrzeby naszej analizy traktujemy zatem łącznie:

- otwartość na nowe doświadczenia;
- gotowość świadomej akceptacji zmiany społecznej, którą autorzy łączą z otwartością wobec nowego doświadczenia;
- rozwój opinii (tu autorzy wskazują, że człowiek nowoczesny w odróżnieniu od tradycyjnego ma predyspozycje do wyrażania i podtrzymywania swojej opinii także poza swoim otoczeniem);
- stosunek do informacji – jak wskazują autorzy, „bycie nowoczesnym oznacza nie tylko posiadanie opinii, ale aktywność i energię w zbieraniu informacji o faktach i opieraniu się na zdobytych wiadomościach w działaniu” (Inkeles, Smith 1984: 443);
- stosunek do czasu – człowiek nowoczesny jest zorientowany bardziej na teraźniejszość i przyszłość niż na przeszłość;
- skuteczność – autorzy zakładają, że nowoczesna jednostka wierzy, że człowiek może kontrolować swe otoczenie, a tym samym jest bardziej skuteczny w działaniu;
- planowanie – tu badacze wskazują, że człowiek nowoczesny jest zorientowany na długofalowe planowanie zarówno w sprawach publicznych jak i osobistych;
- umiejętność kalkulacji i zaufanie – A. Inkeles i D. Smith zakładają, że „nowoczesny człowiek jest bardziej niż człowiek tradycyjny przygotowany do tego, aby ufać obcym” (Inkeles, Smith 1984: 445);
- wysoka ocena umiejętności technicznych;
- aspiracje oświatowe i zawodowe – wyżej ceni formalne (rozumiane jako szkolne) wykształcenie;
- świadomość godności innych i szacunek dla cudzej godności;
- prawa kobiet – człowiek nowoczesny przejawia poglądy emancypacyjne, przyznając równouprawnienie obu płciom;
- stosunek badanych do rodziny, religii i polityki oraz rola tych wartości w ich życiu;
- zmniejszenie roli rodziny pochodzenia w życiu człowieka nowoczesnego (zwłaszcza w stosunku do dalszych krewnych), postępująca laicyzacja, zwiększenie udziału w życiu publicznym);

- zachowania konsumpcyjne – „mniej nowoczesny człowiek kierujący się w swym zachowaniu tradycją, zachęcony okolicznościami, aby uznać oszczędność za cnotę, odczuwać będzie, że polowanie na dobra jest nienormalnym i może troszkę nawet niemoralnym zajęciem” (Inkeles, Smith 1984: 458);
- przekonanie o możliwości awansu społecznego, co wiąże się z aprobatą dla nowoczesnego, otwartego społeczeństwa.

W dalszej części tekstu, poświęconej analizie danych empirycznych, wyraźnie widać odniesienia do niektórych wybranych cech zaproponowanych przez Inkeles i Smitha.

Indywidualizm i kolektywizm

Należy jednak wspomnieć, że poruszana przez nas problematyka jest także ujmowana w literaturze przedmiotu z perspektywy indywidualizmu i kolektywizmu. Jak wskazuje Danuta Duch-Krzysztozek: „Industrializacja i urbanizacja niosą ze sobą nie tylko przemiany warunków życia i zmiany w sposobie funkcjonowania jednostek. Towarzyszą im również przemiany świadomości, mentalności, sposobów myślenia” (Duch-Krzysztozek 1998: 41). Te przemiany autorka łączy z procesem przejścia od społeczeństw tradycyjnych do industrialnych i związanymi z nim zmianami mentalności – od kolektywistycznej, dominującej w społeczeństwach tradycyjnych, do indywidualistycznej, dominującej w społeczeństwach industrialnych. Wymiary kolektywizmu i indywidualizmu można potraktować w różnoraki sposób, odnosząc je na przykład do relacji człowiek–świat poprzez stosunek do grupy, małżeństwa i rodziny.

W pierwszej relacji człowiek–świat

indywidualizm zakłada, że jednostka sama w sobie może znaleźć właściwą drogę do tego, aby działać społecznie pozytywnie i nie musi być do tego przymuszana. Sama jest w stanie i powinna określić cele swego życia i przejąć odpowiedzialność za ich realizację. Kolektywizm, przeciwnie, zakłada, że jednostka nie jest w stanie znaleźć właściwej drogi do pozytywnego społecznie postępowania, musi więc podporządkować swą wolę kolektywowi (Duch-Krzysztozek 1998: 44).

Maria Urban wskazuje, że

indywidualistyczna koncepcja świata ujmuje życie społeczne jako rezultat interakcji między jednostkami stanowiącymi byty samodzielne. Jednostka sama odpowiada za siebie, określa, co jest dla niej dobre lub złe. Relacje z innymi opiera na zasadach wymiany, współpracy lub rywalizacji. Głównymi wartościami są autonomia, poleganie na sobie, prywatność. [...] Kolektywistyczna koncepcja świata zakłada, że grupa stanowi byt pierwotny, w stosunku do którego jednostka jest wtórna, grupa jest bytem samoistnym (Urban 2008: 15).

Autorzy innego opracowania wskazują, że w kolektywistycznej koncepcji świata człowiek traktuje siebie jako część społeczności, działa na rzecz grupy, z którą jest emocjonalnie związany (por. Reykowski 1990).

Mając na względzie życie małżeńsko-rodzinne, D. Duch-Krzysztosek proponuje wyróżnić kolektywistyczno-hierarchiczny i indywidualistyczno-równościowy sposób myślenia. W pierwszym poglądy na temat ról w życiu małżeńsko-rodzinnym są zbliżone do wzorca rodziny tradycyjnej, z dominującą rolą męża, co wpływa na asymetryczne stosunki w rodzinie i przedmiotowe traktowanie pozostałych członków rodziny. Drugi sposób myślenia to przede wszystkim egalitaryzm przejawiający się w równej władzy, prawach, obowiązkach, nastawienie na realizację potrzeb wszystkich członków rodziny, pojawianie się nowego typu małżeństwa – małżeństwa partnerskiego.

Jako ostatnią warto przytoczyć koncepcję Talcotta Parsonsa. Łączy ona perspektywę tradycji i nowoczesności oraz kolektywizmu i indywidualizmu. Autor, tworząc biegunowy układ cech, zwany zmiennymi porządkującymi, buduje modele społeczeństwa tradycyjnego i nowoczesnego. W związku z tym pojawiają się następujące opozycje:

- dominacja niewyspecjalizowanych ról, grup, stosunków społecznych w społeczeństwie tradycyjnym oraz wysoki stopień specjalizacji życia społecznego w społeczeństwie nowoczesnym;
- przypisany status społeczny dominuje w społeczeństwie tradycyjnym, a jest osiąganym w społeczeństwie nowoczesnym;
- opozycja partykularyzm–uniwersalizm dotyczy rekrutacji do ról i grup społecznych (w społeczeństwie tradycyjnym selekcja ta ma charakter osobistych powiązań i styczności, w społeczeństwie nowoczesnym opiera się na kompetencjach czy pożądanym predyspozycjach jednostek, więc dostęp do grup i ról jest otwarty);
- dychotomia indywidualizm–kolektywizm (gdzie społeczeństwo tradycyjne definiuje jednostkę i ona sama siebie także poprzez przynależność do różnego typu grup, począwszy od rodziny, a na narodzie skończywszy); społeczeństwo tradycyjne to realizacja postaw kolektywistycznych, nowoczesne – indywidualistycznych (jednostka jest postrzegana poprzez swoje indywidualne działania);
- ostatnia opozycja dotyczy roli emocji w życiu społecznym; społeczeństwo tradycyjne to miejsce ekspresji, wyrażania różnorodnych emocji przez jednostki, zaś społeczeństwo nowoczesne charakteryzuje się racjonalnością i powściągliwością (por. Sztompka 2002: 562).

W naszej analizie także można wskazać przykłady takich dominujących struktur z odwołaniem się do omawianych modeli.

Młodzi Lubuszanie a młodzi Polacy – tradycyjni czy nowocześni?

Celem naszych analiz była próba uchwycenia, w jakim stopniu poglądy i opinie młodych Polaków mogą być traktowane jako odzwierciedlenie ich postaw tradycyjnych, a na ile nowoczesnych. Przyjęliśmy założenie, że współcześni młodzi Polacy, osoby urodzone i dorastające w czasie zmian ustrojowych, są bardziej otwarci w wielu wymiarach funkcjonowania w społeczeństwie – od otwartości poglądów na różne kwestie społeczne, po otwartość w wymiarze behawioralnym. W ciągu ostatnich dwóch dekad zmiany ustrojowe pozwoliły wykreować wśród młodych ludzi postawy, które cechuje europejskość oraz kosmopolityzm. Funkcjonowanie w rzeczywistości stwarzającej warunki *bycia pomiędzy* sprzyja kształtowaniu osobowości ponowoczesnej, zawieszanej pomiędzy tradycją a nowoczesnością.

Drugim celem naszych analiz jest próba uchwycenia, czy młodzi mieszkańcy województwa lubuskiego różnią się pod względem deklarowanych postaw społecznych od swoich rówieśników zamieszkujących pozostałe regiony kraju. Założyliśmy, że bliskość niemieckiej granicy, a co za tym idzie potencjalna możliwość bardziej intensywnych kontaktów z Niemcami i potencjalnie większa dyfuzja kulturowa, nie stanowi czynnika sprzyjającego pojawianiu się wśród młodych ludzi nowoczesnych poglądów.

Podstawą dokonywanych analiz są wyniki uzyskane w dwóch badaniach: Polskim Generalnym Sondażu Społecznym (2005, 2008) i jego regionalnej wersji – Lubuskim Sondażu Społecznym (2005, 2009). Mając na uwadze wymogi dotyczące ekwiwalentności przedmiotowej i ekwiwalentności pomiaru, będziemy się starały scharakteryzować orientacje młodzieży na podstawie ich opinii dotyczących następujących kwestii:

- role społeczne kobiet i mężczyzn;
- kwestie narodowe;
- polityka wobec imigrantów;
- paternalizm.

Uwzględniając powyższe aspekty, uznałyśmy, że postawy tradycyjne będą wyznaczone poprzez odwołanie się do poglądów konserwatywnych, a nowoczesne – do poglądów liberalnych. Tradycyjna młodzież, naszym zdaniem, będzie przejawiała niewielki stopień tolerancji wobec odmienności społecznych i kulturowych oraz duże poparcie dla tradycyjnego podziału ról w rodzinie, dającego przestrzeń aktywności społecznej mężczyźnie, a kobietę traktującego przede wszystkim jako strażniczkę ogniska domowego. Uznałyśmy także, że tradycyjne myślenie w odniesieniu do własnego państwa i jego roli będzie się przejawiać emocjonalnym podejściem do kwe-

stii narodowych oraz dużym oczekiwaniem realizacji funkcji opiekuńczych i socjalnych państwa.

Nowoczesne poglądy, naszym zdaniem, przejawiają się z kolei dużą otwartością na *innego*. W kwestii podziału ról ze względu na płeć dominuje akceptacja dla modeli partnerskich i poparcie dla społecznej aktywności kobiet. W wymiarze patriotycznym nowoczesne myślenie ma charakter racjonalny, a osoby myślące w tych kategoriach wyrażają *obiektywne* poglądy. Zestaw cech przypisanych obydwu postawom przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Wskaźniki postaw tradycyjnych i nowoczesnych

Postawy tradycyjne	Postawy nowoczesne
Postawa zamknięta, poglądy konserwatywne	Postawa otwarta, poglądy liberalne
Niewielki stopień tolerancji wobec odmienności społecznych i kulturowych	Tolerancja wobec odmienności społecznych i kulturowych
Niski stopień akceptacji relacji partnerskich w związkach małżeńskich	Akceptacja partnerskiego modelu małżeńskiego
Brak poparcia dla aktywności kobiet w życiu publicznym	Poparcie dla aktywności kobiet w życiu publicznym
Duże oczekiwania wobec funkcji socjalnej państwa	Niskie poparcie dla realizacji przez państwo funkcji socjalnej
Emocjonalny stosunek do własnego państwa	<i>Obiektywny</i> stosunek do własnego państwa

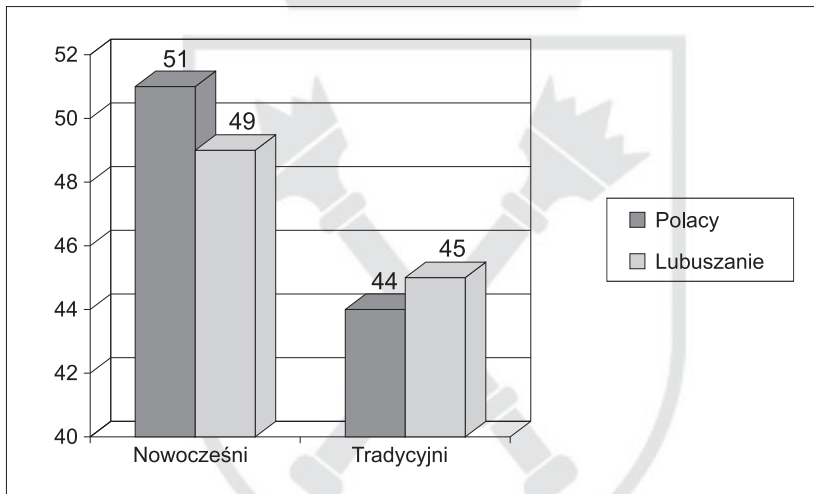
Dla każdej z uwzględnianych kwestii zbudowałyśmy indeksy. Na ich podstawie będziemy orzekać, na ile opinie młodych Polaków można określić jako tradycyjne, a na ile jako nowoczesne. Konstrukcja indeksów nawiązuje do koncepcji nowoczesności A. Inkeles i D. Smitha, w której szczególnie eksponowane są następujące elementy: otwartość na nowe doświadczenia, świadomość godności innych i szacunek dla cudzej godności, zaufanie do innych, prawa kobiet, rola jednostek w życiu rodziny, aktywność w życiu publicznym. Tym samym traktujemy postawy tradycyjne w kategoriach opozycji dla nowoczesności we wszystkich wskazanych wymiarach. Składowe indeksów związane z podziałem ról w życiu małżeńsko-rodzinnym oraz kwestie łączące się z paternalizmem są przez nas traktowane jako odwołanie do kolektywistyczno-hierarchicznego i indywidualistyczno-równościowego sposobu myślenia w koncepcji Duch-Krzysztosek.

Opinie dotyczące ról społecznych kobiet i mężczyzn

Chcąc ustalić, jaki jest dominujący nurt myślenia o rolach społecznych wyznaczanych przez płeć, należy się odwołać z jednej strony do poznania preferowanych modeli relacji małżeńsko-rodzinnych (sfera prywatna), a z drugiej do poznania opinii dotyczących udziału kobiet w życiu społeczno-politycznym (sfera publiczna).

W odniesieniu do sfery publicznej nie da się jednoznacznie wskazać, jakiego typu orientacja społeczna dominuje u młodzieży. Określając poziom poparcia dla aktywności kobiet w sferze publicznej (polityce, biznesie), można zauważyć przewagę liberalnych ocen, jednakże przewaga ta nie jest istotna statystycznie.

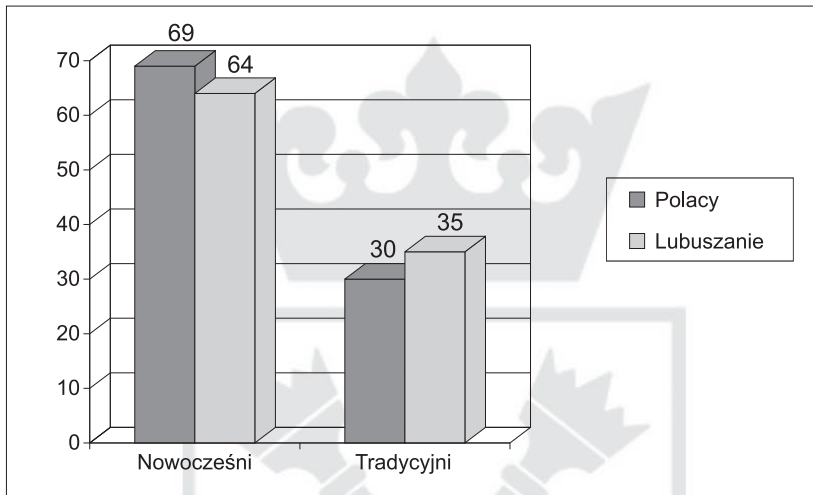

Wykres 1. Opinie dotyczące udziału kobiet w życiu publicznym (%)

Źródło: Badania własne.

Analizując stosunek respondentów do przedstawionych ról kobiet i mężczyzn w sferze życia prywatnego, uwzględnialiśmy przede wszystkim pytania wskaźnikowe dotyczące stosunku do pracy zawodowej kobiet, kariery zawodowej, podziału obowiązków domowych i udziału w procesie wychowywania dzieci. W tym zakresie można uznać, że młodzież (zarówno Polacy, jak i mieszkańcy województwa lubuskiego) deklaruje postawy nowoczesne. W świetle opinii młodych ludzi partnerski model życia małżeńsko-rodzinnego, gdzie kobieta może się realizować zawodowo i oboje rodzice mają zbliżo-

ny udział w wykonywaniu domowych obowiązków, z wychowaniem dzieci włącznie, jest aprobowany na dość wysokim poziomie. Wynika to między innymi z faktu, że przemiany ustrojowe i funkcjonowanie w demokratycznym społeczeństwie wymusiło pojawienie się działań zapewniających odpowiedni poziom równowagi w materialnej sferze życia.

Wykres 2. Opinie dotyczące roli kobiet i mężczyzn w sferze prywatnej (%)

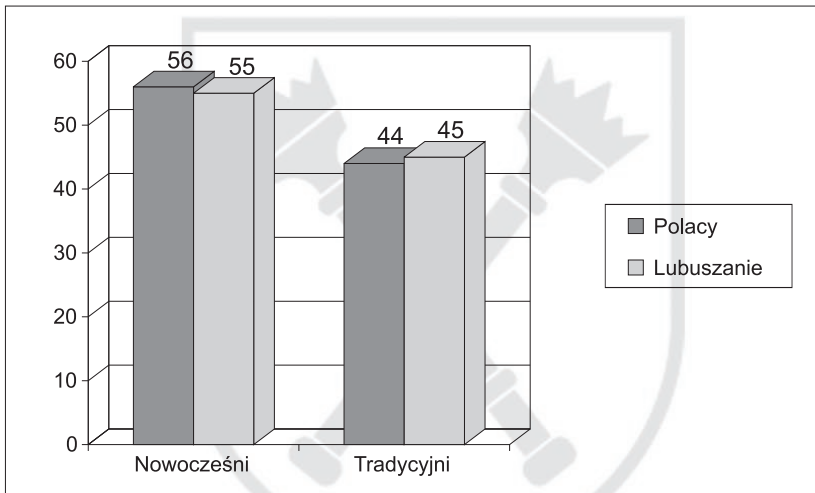
Źródło: Badania własne.

Przy konstruowaniu indeksu postaw definiowanych tradycyjnie i nowocześnie w odniesieniu do podziału ról ze względu na płeć w sferze prywatnej pojawiło się jedno stwierdzenie, przy którym opinie Polaków i Lubuszan różnią się symetrycznie. Analizując stosunek badanych do twierdzenia: „Jest ze szkodą dla małego dziecka, gdy jego matka pracuje zawodowo”, zauważyliśmy, że mieszkańcy zachodniego pogranicza mają w tym zakresie bardziej nowoczesne poglądy niż Polacy (tradycyjni: Polacy – 53,9%, Lubuszanie – 36,6%; nowocześni: Polacy – 46%, Lubuszanie – 63,4%). Niski stopień aprobaty dla tego stwierdzenia wśród Lubuszan może być tłumaczony z jednej strony czynnikiem o charakterze makrospołecznym (dyfuzja wzorów kulturowych), z drugiej zaś sytuacją na lokalnym rynku pracy, gdzie występuje duży wskaźnik bezrobocia (także wśród młodych kobiet) oraz ograniczona oferta na lokalnym rynku pracy. Taka sytuacja generuje pogorszenie się warunków bytowych mieszkańców tych terenów, co sprzyja pojawianiu się różnorodnych strategii ekonomicznych, w tym również poszukiwania pracy

przez kobiety za zachodnią granicą. W takiej sytuacji makroekonomicznej realizacja modelu tradycyjnego wiązałaby się z rosnącym ubóstwem.

Stosunek respondentów do polityki międzynarodowej, do relacji z innymi narodami oraz do imigrantów

Analizując postawy młodzieży wobec imigrantów i elementów polityki międzynarodowej można wskazać dwa typy postaw młodzieży, *nowocześnie otwarty* i *tradycyjnie zamknięty*. Różnice między postawami w tym zakresie nie są znaczące, ale mimo wszystko można uznać, że młodzi ludzie mają w tym zakresie opinie raczej nowoczesne.

Wykres 3. Stosunek do polityki międzynarodowej i imigrantów (%)

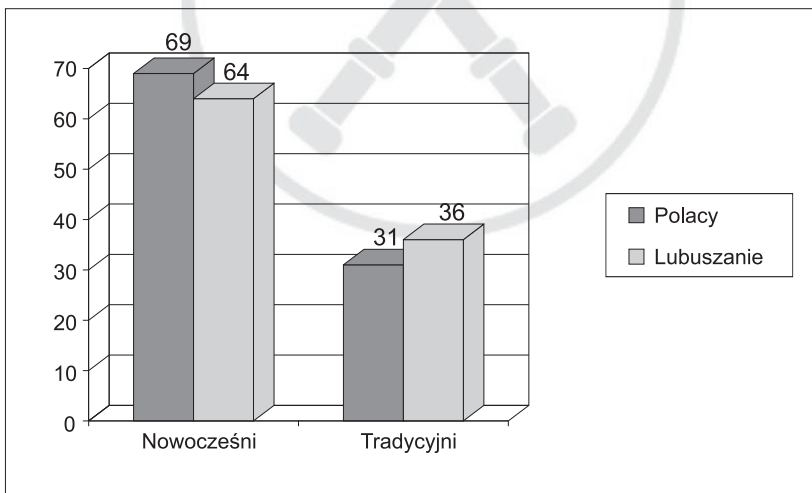
Źródło: Badania własne.

Między Polakami i mieszkańcami ziemi lubuskiej największe różnice pojawiły się w odniesieniu do dwóch twierdzeń – „Imigranci z innych krajów przyczyniają się do wzrostu polskiej gospodarki” (tradycyjni: Polacy – 80%, Lubuszanie – 34,5%; nowocześni: Polacy – 20%, Lubuszanie – 65,5%) oraz „Imigranci z innych krajów ulepszają polskie społeczeństwo, przynosząc z sobą nowe idee i zwyczaje” (tradycyjni: Polacy – 69,9%, Lubuszanie – 49,2%; nowocześni: Polacy – 30,1%, Lubuszanie – 50,8%).

W przypadku tych twierdzeń bardziej nowoczesne poglądy charakteryzują młodych Lubuszan. Szukając wyjaśnienia takiego rozkładu odpowiedzi, można się odwołać do procesów dyfuzji społecznej i kulturowej na pograniczu. Większość przygranicznych miejscowości jest w dużym stopniu przystosowana do potrzeb niemieckich klientów i sfera handlowo-usługowa na tym terenie (także o charakterze nielegalnym) dość dobrze się rozwija, przynosząc mieszkańcom wymierne korzyści materialne. Ponadto możliwość częstszych kontaktów z Niemcami oraz uczenia się realizowanych po drugiej stronie granicy wzorów społeczno-kulturowych staje się czynnikiem zmian w mentalności, stylach życia oraz sferze zwyczajów mieszkańców terenów przygranicznych.

Stosunek respondentów do własnego państwa, jego tradycji, stopień emocjonalnej więzi ujawniający się poprzez stopień krytycyzmu wobec własnego narodu

Analizie poddano również kwestie narodowe, ujawniające stopień patriotyzmu młodzieży. Uwzględniając różne wymiary patriotyzmu, mogliśmy uznać, że tradycyjne postawy młodzieży przejawiają się w bezkrytycznym patriotyzmie, podczas gdy postawy nowoczesne kreują racjonalnych obywa-

Wykres 4. Opinie dotyczące kwestii narodowych (%)

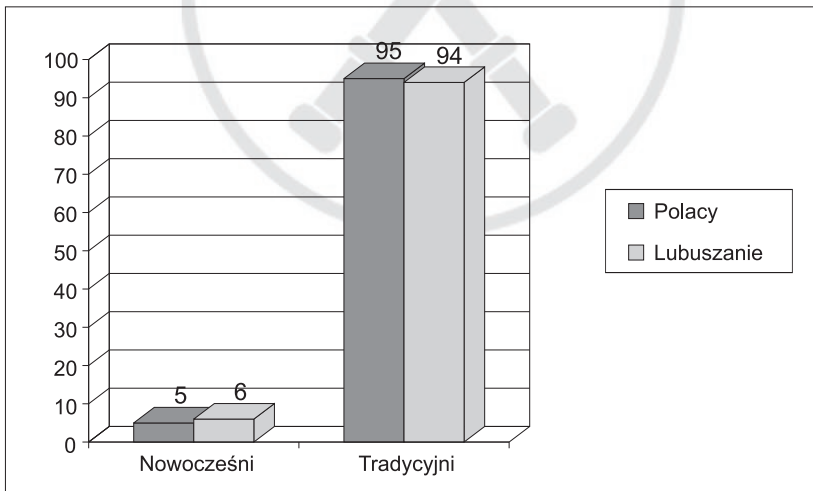
Źródło: Badania własne.

teli. Uzyskane odpowiedzi dowodzą, że młodzież przejawia postawy nowoczesne, a ich stosunek do własnego państwa ma wyważony, wolny od emocji charakter.

Największe różnice w uzyskanych wskazaniach pomiędzy Polakami a Lubuszanami dotyczą stosunku do stwierdzenia: „Wolę być obywatelem Polski niż jakiegokolwiek innego kraju na świecie”. W tej kwestii Lubuszanie są zdecydowanie bardziej tradycyjni w swoich deklaracjach niż ich rówieśnicy z innych regionów kraju (tradycyjni: Polacy – 57,4%, Lubuszanie – 85,2%; nowocześni: Polacy – 42,6%, Lubuszanie – 14,8%). Po raz kolejny argumentów tłumaczących taki stan rzeczy można się dopatrywać w zwiększonej intensywności kontaktów z Niemcami. Mimo potencjalnej większej dostępności tych kontaktów i rozwijania sieci relacji handlowych młodzież nie ma pozytywnych doświadczeń wynikających z bliskości granicy, co z kolei przekłada się na ich stosunek do analizowanego twierdzenia.

Paternalizm

Wśród analizowanych kwestii pozwalających nam określić orientację młodzieży znalazły się też takie, które dookreślają rolę państwa w procesie wyrównywania społecznych nierówności. Opinie młodzieży na temat działań rządu mających na celu zapewnienie obywatelom minimalnych dochodów

Wykres 5. Opinie dotyczące roli państwa (%)

Źródło: Badania własne.

i pracy można ulokować na osi: *nowocześni samodzielni vs. tradycyjni skazani na państwo*. Analizowane dane pozwoliły uznać, że polska młodzież popiera tradycyjne rozumienie roli państwa.

Wnioski

Interesowało nas określenie, na ile młodzi Polacy prezentują postawy tradycyjne, a na ile nowoczesne, oraz ustalenie, w jakim stopniu bliskość niemieckiej granicy może się stać czynnikiem różnicującym postawy młodych mieszkańców województwa lubuskiego w porównaniu z postawami ich rówieśników z innych regionów kraju. Analiza danych pochodzących z PGSS oraz LSS pozwoliła ustalić, że młodzież deklaruje postawy bardziej nowoczesne wobec większości analizowanych wymiarów życia społecznego, poza postrzeganiem roli państwa. Nowoczesność poglądów najsilniej przejawia się w odniesieniu do kwestii narodowych – można uznać, że współczesna młodzież to racjonalni obywatele, pozbawieni silnych emocji w sposobie mówienia o swoim kraju i jego działaniach.

Szukając wyjaśnienia dla takiego zróżnicowania postaw, po raz kolejny należy się odwołać do charakterystyki okresu dorastania tej młodzieży, który przypadł na czas potransformacyjny, sprzyjający kształtowaniu otwartości, poglądów liberalnych i europejskości.

Tradycyjny stosunek do roli państwa prawdopodobnie wynika z faktu, że współczesna młodzież doświadcza trudności przy wchodzeniu na rynek pracy i budowaniu stabilizacji życiowej, co w dużej mierze sprzyja budowaniu postaw roszczeniowych wobec państwa.

Nie można jednoznacznie uznać, że bliskość granicy sprzyja kształtowaniu postaw bardziej nowoczesnych ze względu na większą intensywność kontaktów z mieszkańcami Niemiec. W wypadku większości stwierdzeń składających się na analizowane indeksy nie pojawiały się znaczące różnice w opiniach ogółu Polaków oraz mieszkańców województwa lubuskiego. Odnotowano jednak jednostkowe stwierdzenia, w których ujawniają się duże rozbieżności między ogółem Polaków a Lubuszanami. Można je tłumaczyć wielowymiarowym oddziaływaniem granicy. Ważny jest przepływ wzorów obyczajowych między Polakami i Niemcami czy rozwój relacji handlowych sprzyjających poprawie sytuacji materialnej mieszkańców tamtych terenów. Bliskość granicy generuje jednak także negatywne opinie Polaków o Niemcach, co wynika z charakteru codziennych kontaktów i przekłada się na postawy młodzieży w odniesieniu do kwestii patriotycznych.

Bibliografia

- Duch-Krzysztosek Danuta, 1998, *Małżeństwo, seks, prokreacja. Analiza socjologiczna*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Giddens Anthony, 2010, *Nowoczesność i tożsamość*, tłum. Alina Szulżycka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Inkeles Alex, Smith Dawid, 1984, *W stronę definicji człowieka nowoczesnego*, [w:] Joanna Kurczewska, Jerzy Szacki (red.), *Tradycja i nowoczesność*, Warszawa: Czytelnik.
- Kurczewska Joanna, Szacki Jerzy (red.), 1984, *Tradycja i nowoczesność*, Warszawa: Czytelnik.
- Reykowski Janusz, 1990, *Ukryte założenia normatywne jako osiowy składnik mentalności*, [w:] Janusz Reykowski, Krystyna Skarżyńska, Marek Ziółkowski (red.), *Orientacje społeczne jako element mentalności*, Poznań: Wydawnictwo Nakom.
- Sztompka Piotr, 2002, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: Znak.
- Urban Maria, 2008, *Indywidualizm i kolektywizm w świadomości młodzieży. Studium psychologiczno-politologiczne*, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

